

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN 6. MADDESİ ÇERÇEVESİNDE MAKUL SÜRE İÇERİSİNDE YARGILANMA HAKKI

M. Serhat KAŞIKARA*

Giriş

İnsan hakları, demokrasi ve hukuk devleti; son yüzyılın yükselen değerleridir ve insanlığın bin yıllar süren adalet, özgürlük ve eşitlik mücadelesi sonucunda elde edilmişlerdir. Bu değerlerin yargılama alanındaki en önemli yansıması ise; adil yargılanma hakkıdır.

Adil yargılanma hakkı, dokunulmaz ve vazgeçilmez bir hak olarak, yargılamanın insan haklarına ve demokratik kurallara en uygun şekilde yapılmasının ve böylelikle, insan hakları ve özgürlüklerin güvence altına alınmasının garantisidir.

Evensel nitelikli insan haklarının en önemlilerinden birisi olan adil yargılanma hakkı, *Magna Carta Libertatum* (Büyük Özgürlük Fermanı)¹ ile başlayarak bugüne kadar sürekli gelişmiş ve gerçek anlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yerini bulmuştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi, tamamıyla adil yargılanma hakkına ve bu hakkın unsurlarına ayrılmıştır. Söz konusu madde-

* Konya Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisi.

¹ Metnin tümü için bkz: Çeçen, Anıl, *İnsan Hakları Rehberi*, Ankara 1999, s. 11-12. "Yaygın görüşe göre, İnsan Haklarını düzenleyen metinlerin **başlangıcı** kabul edilen *Magna Carta Libertatum* (Büyük Özgürlük Fermanı), adil yargılanma hakkı konusu bakımından önemli bir belgedir. Batıda insan haklarının korunması ve sanıklara ceza kovuşturması sırasında bazı hak ve güvencelerin tanınması ile ilgili ilk hükümlerin sınırlı da olsa 1215 tarihli *Magna Carta Libertatum*'da yer aldığı kabul edilmektedir. Bu düzenlemelere göre Kraliyet Hâkimlerinin bakması gereken davalara hiçbir şekilde memurlar bakamayacak; özgür kişilerin mal ve can güvenliklerine, bağlı buldukları mahkemelerin yasalara uygun bir kararı olmaksızın dokunulamayacak; yani mahkeme kararı dışında «tutuklama», «hapis», «sürgün», «mal müsadere» yapılamayacak ve de cezalar, suçun ağırlığı ile orantılı olacaktır." (Akad, Mehmet, *Genel Kamu Hukuku*, 2.baskı, İstanbul 1997, s. 148.)

de adil yargılanma hakkının kapsamına nelerin dâhil olduğu teker teker sayılarak hepsi koruma altına alınmıştır.²

Günümüzde demokratik devlet olmanın vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelen adil yargılanma hakkı, hukuk devleti ilkesinin de en önemli gereklerindedir. Hukuk devleti kavramı, şiddet tarafından çevrelenmiş bir dünyada, demokrasi ve insan haklarının insanlık içinde tutunabilmesini gayretleri bakımından hayati önem taşımaktadır. Adil yargılanma hakkı, hukuk devleti ve adâletin en önemli koruyucularından birisidir. Adil yargılanma kavramı, evrensel adaletin sağlanması amacıyla hem usulü hem maddî hukuka ilişkin bazı hususlar yerine getirilmesini gerektirmektedir.³

Bu bağlamda devletler, adil yargılanma hakkını, ya anayasalarında *temel haklara* ilişkin bölümünde ayrıca belirterek ya da *hukuk devleti* kavramını geniş yorumlayarak güvence altına almaktadırlar.⁴ Hukuk devleti kavramının ilk akla getirdiği çağrışım, genellikle devlet gücünün *hukuk* ile bağlılığıdır. Ancak sıklıkla unutulmuş bir husus vardır ki, o da hukuk devletinde kanunkoyucunun kanun hazırlarken göz önünde bulundurması gereken belirli bir *maddî* içeriğin olduğudur. Özellikle ceza muhakemesi hukuku gibi kişisel hakların bazı zorunlu durumlarda sınırlandırıldığı bir hukuk dalına ilişkin düzenlemelerde dikkat edilmesi gereken minimum garantiler vardır. Bu garantiler hukuk devleti ilkesine dayanır ve değişik ulusal hukuklarda farklı şekillerde ortaya çıkarlar. Bu garantilerin hiçbirisinin temel içeriği herhangi bir şekilde sınırlandırılmaz.⁵ Bu bağlamda, diğer insan hakları gibi, adil yargılanma hakkının da hür, demokratik ve hukuka saygılı tüm rejimlerde güvence altına alınması bir zorunluluktur.⁶

² Erşen, Serkan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2007, "Giriş" kısmından.

³ Karakehya, Hakan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma (Doktora Tezi)*, Eskişehir 2007, s. 20-21'deki dn. 66'dan dolayı atıfla.

⁴ Karakehya (2007) a. g. e., s. 20'deki dn. 67'den dolayı atıfla.

⁵ Karakehya (2007) a. g. e., s. 20'deki dn. 68'den dolayı atıfla.

⁶ Karakehya (2007) a. g. e., s. 20'deki dn. 69'dan dolayı atıfla: "Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Bush yönetimin, özellikle 11 Eylül sonrasındaki dönemde, terörle mücadelede, vatandaş olmayan şüpheliler için kurulacak «Özel Askerî Komisyonlar»a ilişkin yayınladığı «Askerî Direktif» (military order), adil yargılanma ilkesinden önemli sapmalar içermektedir. (Direktif yayın tarihi, 13 Kasım 2003)".

Adil yargılanma hakkı, batılı ülkeler tarafından tam anlamıyla uygulanmaya çalışılmakta, zaman içerisinde toplumdaki gelişmeye ve yeni gereksinimlere bağlı olarak sürekli geliştirilmektedir. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise, bu hakkın tam olarak güvence altına alınmadığı görülmektedir.⁷

Türkiye'nin hedefi; kuşkusuz, hukuk devleti ilkelerinin egemen olması ve yargı dâhil tüm kurumlara yerleşmesi, insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları adil ve güvenilir bir hukuk düzeni içinde koruyan, bütün faaliyetlerinde bu ilkelere bağlı bir devlete dönüşmek olmalıdır.

İnsan haklarının en temel parçalarından biri sayılabilecek nitelikteki *adil yargılanma hakkı* çerçevesinde *makul süre içerisinde yargılanma hakkını* ele aldığımız bu çalışmada, gerek Türkiye uygulaması gerekse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi uygulaması, titizlikle incelenmiştir. Makul süre içerisinde yargılanma hakkının ne olduğu, nasıl anlaşıldığı gibi temel sorular üzerinde durularak, öğretilerdeki yaklaşımlarla birlikte, mahkeme içtihat ve kararları da birlikte ele alınıp işlenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE GETİRDİĞİ DENETİM MEKANİZMASI

A. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin *sui generis*⁸ bir niteliğe sahip olduğu ve bu özelliği nedeniyle de klasik uluslararası sözleşmelerden farklı şekilde değerlendirilmesi gerektiği, öğretilerde ileri sürülmektedir⁹. Bu ayrıcalık da, Sözleşmenin, taraf devletlere bazı yükümlülükler getiren emredici nitelikleri olan *ortak hukuk belgesi* olması esasan

⁷ Karakehya (2007) *a. g. e.*, s. 22.

⁸ Nev'i şahsına münhasır; kendisine özgü (bir yapıda) olan.

⁹ Çavuşoğlu, Naz, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukuku'nda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Özel Dizi No.1, Ankara 1994, s. 83.

kaynaklanmaktadır.¹⁰

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi tarafından, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma’da imzalanmış ve Sözleşme gereği, 10 üye ülkenin kabulü ile 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşmeyi, 10 Mart 1954 tarihinde 6366 Sayılı Kanunla uygun bulmuş, 18 Mayıs 1954 tarihinde de Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği’ne vermesiyle birlikte, Sözleşme yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren de ülkemiz için Anayasa gereği bağlayıcılık kazanmış ve iç hukukumuzun bir parçası hâline gelmiştir. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni imzalamakla, Sözleşmede yer alan bütün hak ve özgürlüklere, hem *kendi vatandaşları*, hem de ülkesinde bulunan *tüm yabancılar* için uyma yükümlülüğü altına girmiştir.¹¹

1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin İç Hukukumuzdaki Yeri ve İç Hukuka Etkisi

Uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin Türk Hukukundaki yeri hususunda 1982 Anayasası, 90. maddesinde, *üç önemli kural* öngörmüştür. Bunlardan *ilki*, uluslararası anlaşmaların kanun gücünde olduğu; *ikincisi*, uluslararası anlaşmaların Anayasa’ya aykırılığının ileri sürülemeyeceği; *üçüncüsü* ise, usûlüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda, *uluslararası anlaşmaların hükümlerinin esas alınacağıdır*. Anayasanın bu hükümleri *amir* niteliktedir.

Türk hukukuna göre bir uluslararası sözleşmenin yürürlüğe girerek iç hukukta uygulanabilmesi için; söz konusu sözleşmeyi, TBMM’nin bir kanunla uygun bulması ve bu sözleşmenin Cumhurbaşkanlığı tarafından onaylanması ve akabinde, *Resmî Gazete’de* yayımlanması gereklidir.¹²

Anayasa’nın 90. maddesinden, uluslararası antlaşmaların, *kanun*

¹⁰ Tunç, Hasan, “Milletlerarası Sözleşmelerin Türk İç Hukukuna Etkisi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye İle İlgili Örnek Karar İncelemesi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Yıl 2000, C. 17, s. 184.

¹¹ Erşen (2007) *a. g. e.*, s. 34’deki dn. 79’dan dolayı atıfla.

¹² Bkz. 1982 Anayasası m. 90/I.

gücünde olduğu ve doğrudan hüküm doğurduğu anlaşılmaktadır.¹³ Ayrıca usûlüne uygun olarak yürürlüğe konmuş uluslararası antlaşmaların iç hukuk düzeninde geçerli ve bağlayıcı olacağı kesin olarak belirtilmiş olmaktadır. Diğer yandan, uluslararası antlaşmalar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamayacağı belirtildiğine göre, normlar hiyerarşisi yönünden uluslararası anlaşmaların, diğer kanunların üstünde bir statüye sahip oldukları söylenebilir.¹⁴

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Türkiye tarafından imzalanmakla iç hukukumuzun parçası hâline gelmiş, ulusal mahkemeler ve bütün kamu otoriteleri için bağlayıcı bir nitelik kazanmıştır.¹⁵

2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Getirmiş Olduğu Denetim Mekanizması (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi)

AİHS'yi, diğer temel hak ve hürriyetlere ilişkin uluslararası sözleşmelerden daha önemli konuma getiren husus; başvurular sonucunda taraf ülkelerin, sözleşme hükümlerine uygun davranıp davranmadıklarını denetleyen bir yargılama mekanizmasının bulunmasıdır.¹⁶ Böylece AİHS ile ortak güvence sistemine dayanan, uluslararası yargısal denetim mekanizması kurularak bireylere sağlanan güvenceler, yaptırıma bağlanmıştır.

AİHS'nde yer alan insan haklarının pratikte uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi sorumluluğu, 1954 yılında oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Divanı'na verilmiştir. 1 Kasım 1998 yılında yürürlüğe giren 11 No.lu Protokol ile bahsedilen bu iki organın yerini, tam zamanlı olarak çalışan tek bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi almıştır. Ayrıca Bakanlar Komitesi'nin yargısal nitelikli işlevi de ortadan kaldırılmıştır. Yapılan bu yenilik, siste-

¹³ Erşen (2007) *a. g. e.*, s. 38'deki dn. 86'dan dolayı atıfla.

¹⁴ Kapani, Münci, *Kamu Hürriyetleri*, 6.Bası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 133.

¹⁵ Türmen, Rıza, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin İç Hukukumuzda Etkileri*, Anayasa Mahkemesi'nin 38. Kuruluş Yıldönümü Dolayısıyla Düzenlenen Panel.

¹⁶ Karakehya (2007) *a. g. e.*, s. 27.

min *yargısal nitelik* kazanması açısından son derece olumlu olmuştur.¹⁷

AİHM'nin vermiş olduğu kararlar, AİHS'ye taraf olan devletler için "*bağlayıcı*" niteliktedir. Diğer üye ülkeler, hukuken bu kararla bağlı değildirler. Ancak Mahkeme'nin kararına konu olan benzer olaylarda kendileri bakımından da aynı şekilde karar verileceğini öngörmek zorundadırlar.¹⁸

Yüksek Sözleşmeciler Tarafı¹⁹ taraf oldukları davalarda, Mahkeme'nin kesinleşmiş kararlarına uymayı taahhüt ederler. Mahkeme'nin kesinleşmiş kararları, kararın uygulanmasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesi'ne gönderilir.²⁰

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği kararlar esas itibarıyla, iç hukukta yapılan işlem veya eylemin, Sözleşme hükümlerini ihlal edip etmediğine yöneliktir. Bu bakımdan Mahkeme, üye devletler açısından, devletler-üstü bir *temyiz mahkemesi* değildir. Mahkemece, ilgili devletin, Sözleşme hükümlerini ihlâl ettiğine karar verildiği takdirde, Mahkeme tarafından ilgili devlete yönelik olarak bir tazminata hükmedebileceği gibi; iç hukuk kuralının, Sözleşme kuralları ile bağdaşmadığı da Mahkeme kararlarında vurgulanabilir. Bu son durumda ilgili devlet, söz konusu iç hukuk kuralını Sözleşme ile uyumlu hâle getirmediği takdirde, Mahkemeye, benzer şekilde yapılacak her başvuruda, Mahkemece ilgili devlete, Sözleşmenin aynı kuralını ihlâl ettiğine yönelik bir karar verilmesi kuvvetle muhtemel olacaktır.

Mahkemenin yargı kararları, AİHS md.44'e göre kesinleştiği takdirde artık, kesinleşen bu yargı kararları aleyhine başka bir yargı merciine başvurulamaz. Ancak kararın yorumlanması ya da karar üzerinde etkili olabilecek birtakım yeni bulguların ortaya çıkması halinde, kararın yenilenmesi Mahkeme'den istenebilecektir.²¹

¹⁷ Bıçak, Vahit, *Yeni Yapısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi*.

¹⁸ Karakehya (2007) *a. g. e.*, s. 28'deki dn. 87'den dolayı atıfla.

¹⁹ Diğer bir deyişle, AİHS'ne taraf olan devletleri ifade eder.

²⁰ AİHS m. 46.

²¹ Batum, Süheyl, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye*, İstanbul 1996, s. 50.

İKİNCİ BÖLÜM

I. ADİL YARGILANMA HAKKI²²

*“Kimseye hakkı ve adaleti satmayacağız;
kimseyi adaletten menetmeyeceğiz ya da geciktirmeyeceğiz.”
Magna Carta Libertatum (m.40)*

A. Kavram

Bir insan hakkı olan “*adil yargılanma hakkı*” kavramının ne ifade ettiği ve de terimsel olarak adlandırılması hususunda, öğretide bir birlik yoktur.

Türkiye’nin de taraf olduğu AİHS’nin 6. maddesi, adil yargılanmayı tanımlamaktadır. Maddenin bütünü ele alınırken İngilizce yayınların çoğunda “*fair trial*”²³ kavramı²⁴ kullanılmaktadır. “*Fair trial*”²⁵

²² Bazı dillerdeki karşılıkları olarak: the right to a fair trial [EN]; adél margan lis [VEEN]; das Recht auf ein gerechte Verfahren [DE]; le droit à un procès équitable [FR]; i diritti a un processo equo [IT]; el derecho a un juicio justo [ES]; os direitos a um julgamento justos [POR]. Abi. Bkz. Kaşıkara, M. Serhat, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı*, Konya 2008.

²³ Bazı dillerdeki karşılıkları olarak: fair trial [EN]; adél margan [VEEN]; faires Gerichtsverfahren [DE]; procès équitable [FR]; giusto processo [IT]; juicio justo [ES]; julgamento justo [POR].

²⁴ AİHS’nin, işbu sözleşmeyi imzalayan ülkeler için bağlayıcı bir belge olması nedeni ile, İngiltere, Sözleşme ile korunan hakların net ve açık bir şekilde düzenlenmesini talep etmiştir. «Fair trial» (adil yargılanma) ilkesinin anavatani olan İngiltere’nin talebi, oldukça ilgi çekicidir. [Toklu, Erdiñ, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)*, Kocaeli 2001, s. 26’ daki dn. 79-80’ den dolaylı atıfla.]

²⁵ “«Fair trial» kavramının temelini, Anglo-Amerikan hukukundaki «due process of law» kavramı oluşturmaktadır. Bu kavram Fransız hukukundaki «proces de lei» teriminden kaynaklanmakta olup, Fransız hukukuna da 1354 yılında, 1215 tarihli Manga Carta’dan alınmıştır. Daha sonraları kavramın 17. yüzyılda Hâkim Edward Coke tarafından ele alınıp geliştirildiği görülmektedir.” Karakehya (2007) a. g. e., s. 16’ daki dn. 49’ dan dolaylı atıfla. Amerika’da, «fair trial» kavramının karşılığı olarak genelde «due process» kavramına yer verilmektedir. Bu kavramın Amerikan hukukunda ifade ettiği anlam ve içinde yer alan alt haklar için Bkz. Kunter, Nurullah / Yenisey, Feridun / Nuhoğlu, Ayşe, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 14. bası, İstanbul 2006, s. 27 vd..

teriminin Türkçe karşılığı konusunda değişik birçok görüş vardır.

Adil yargılanma hakkı, Sözleşmede ve Sözleşmenin Türkçe çevirisinde, “*adil yargılama*”²⁶ olarak ifade edilmiştir. Öğretide, bu hususta farklı ifade tarzlarına rastlanmaktadır. Zabunoğlu’na göre: “*söz konusu hakkın doğru karşılığı “adil yargılanma hakkı”dır. “Adil yargılama”, öznesi yönünden edilgen bir yapıya sahip olduğundan, diğer bir ifadeyle, belirsizlik taşıdığından; bu ifade yerinde değildir. Ayrıca adil yargılanma hakkı, birey için bir “temel hak” kimliğini baskın bir biçimde ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, yargılama makamı açısından da adil yargılama yapma görevi getirmektedir. Öte yandan “adil bir yargılanma” daima “doğru bir yargılama”yı da içerir. Adil yargılanma hakkı, hak arama özgürlüğünün içinde yer alır. Bir diğer ifadeyle, hak arama özgürlüğü, asal (asıl/esas) bir kavram; adil yargılanma hakkı ve hele yargı makamı açısından adil yargılama yapma görevi, hak arama özgürlüğünün uygulamaya yönelik uzantısıdır*”.²⁷ Gölcüklü/Gözübüyük²⁸ ile Versan’a²⁹ göre: kavram için “*adil yargılama*” terimi uygundur. Akıllıoğlu’na³⁰ göre: “*doğru yargılama*” denmelidir. Dönmezer’e göre: “*Yargılamanın sonucunun adil olması AIHS’nin 6. ve diğer maddelerinde hedeflenen bir şey olamaz. Ama AIHS’nin ifade ettiği şey şudur: Adil sonuca varırken dürüst yollardan gideceksiniz. Adamı döversiniz, ona söversiniz ve onu söyletirsiniz; neticede verdiğiniz hüküm adil olur. Ama bu dürüst bir yargılama değildir. Bu itibarla; “doğru yargılama” ifadesi, bu hakkı ifade etmek için daha doğru bir tercihtir ve bu terim kabul edilmelidir*”.³¹ İnceoğlu’na göre: “*“Fair trial” teriminin dilimizdeki tam çevirisi “hakkaniyetle yargılama” veya “hakkaniyete uygun yargılama”dır.*

²⁶ Çelik, Adem, 1982 *Anayasası’nda Adil Yargılanma Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 2006, s. 21’deki dn. 67’den dolayı atıfla.

²⁷ Zabunoğlu, Yahya, *Adil Yargılanma Hakkı ve İdarî Yargı, İzmir Barosu Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*, Ekim 2000.

²⁸ Gölcüklü, Feyyaz / Gözübüyük, A.Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulamaları - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, Ankara 2003, s. 220.

²⁹ Versan, Rauf, *Adil Yargılama Üzerine, İstanbul Barosu Dergisi*, Yıl:1990/1-2-3, İstanbul 1990, s. 123 vd.

³⁰ Bkz. Akıllıoğlu a. g. eserleri.

³¹ Dönmezer, Sulhi, *İzmir Barosu Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*, Ekim 2000, s. 339. Kanaatimizce Dönmezer, burada, *hukuka uygun şekilde yargılama düşüncesinden hareketle, «delil yasakları» konusuna değinmektedir. Delil kuralları, delil elde etme usûlleri ve hukuka aykırı deliller (yasak deliller) ile bunların değerlendirilmesi konularında bkz. Kaşıkara, M. Serhat, Ceza Muhakemesi Hukukunda Delil Elde Etme Yasakları*, Konya 2008.

AİHS'nin 6.maddesinin bütününe işaret edildiğinde "adil yargılama" terimini kullanma; buna karşılık, 6.maddedeki ilke ve hakların bütününe kapsayan bir hak olarak kullanıldığında ise, "adil yargılanma hakkı" terimini kullanma" tercih edilmelidir.³² Aliefendioğlu ise: "adil yargılanma" terimini tercih etmiştir.³³ Erşen'e göre: "Biz "adil yargılanma hakkı" kavramının, "doğru yargılanma ve yargılama" ifadesini de kapsadığını düşündüğümüzden; "adil yargılanma hakkı" kavramını kullanacağız" demektedir.³⁴ Eroğlu'na göre: "'yargılanma" kelimesinin, yalnızca Ceza Hukukunu kapsadığını; oysa "yargılama" kelimesinin daha kapsayıcı olduğunu belirtmekte ve bu sebeple, çoğu kez "doğru yargılama" kavramını kullanmayı tercih ettiğini" söylemektedir.³⁵ Aybay ise: "düzgün yargı hakkı" karşılığını uygun görmektedir.³⁶

Katıldığımız görüşe³⁷ binaen, kanaatimizce; "fair trial" kavramının karşılığı olarak, AİHS'nin 6. maddesindeki güvenceleri içeren kuralara uygun, hile yapılmaksızın, doğru ve de dürüstçe gerçekleştirilen bir muhakeme faaliyetini ifade eden "adil muhakeme" teriminin kullanılması daha uygun olurdu. Çünkü yapılan faaliyetin, Sözleşme'nin 6. maddesindeki güvenceleri içeren kurallara uygunluğunu ve bunları dürüst bir şekilde uygulanmasını "adil"; iddia, savunma ve yargılama makamları tarafından birlikte yapılan kolektif faaliyeti de "muhakeme"³⁸ kavramları ifade etmektedir. Diğer taraftan, "doğru yar-

³² İnceoğlu, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, İstanbul 2002, s. 2-3. İnceoğlu, kavramın tam karşılığı olarak «hakkaniyete uygun yargılama» teriminin kullanılmasını gerektiğini savunmakta; ancak pratik kaygılar dolayısıyla «adil yargılama» terimini kullandığını söylemektedir.

³³ Aliefendioğlu, Yılmaz, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açından Adil Yargılanma Hakkı", *Anayasa Yargısı 10*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 1993, s. 359.

³⁴ Erşen (2007) a. g. e., s. 11.

³⁵ Bkz. Eroğlu, Cem, "(...) ilgili makalesi", *Çağdaş Hukuk Dergisi*, Aralık 1997, s. 22.

³⁶ Aybay, Rona, *Yabancılar Hukuku*, İkinci Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 285 vd. Aybay'a göre; "Anayasa'ya, 2001 yılı Ekiminde yapılan değişiklikle, AİHS'ndeki «düzgün (fair) yargı» kavramının yanlış çevirisi olarak «Adil Yargılanma Hakkı» kavramı da eklenmiştir."

³⁷ Aynı görüşte olan Karakehya için Bkz. Karakehya (2007) a. g. e., s. 18; Çelik için Bkz. Çelik (2006) a. g. e., s. 22.

³⁸ Yargılama; sadece yargılama makamu tarafından yapılan bir faaliyettir. Oysa muhakeme; iddia, savunma ve yargılama makamu tarafından yapılan kolektif faaliyeti ifade eden daha geniş bir kavramdır. Bu bağlamda ceza muhakemesinin tümünü ifade etmesi bakımından bu terimin kullanılması daha uygun olacaktır. Ana-

gılama" ifadesi, söz konusu hakkı *tam* manasıyla ifade etmek için yeterli değildir. Çünkü bu ifade daha çok, "yargılama yapacak makamların uyması gereken kuralları" ifade eden bir anlam taşımakta ve bu itibarla yargılama yapacak makamların bir görevi olarak görülmektedir.³⁹

B. Uygulama Alanı

AİHS'nin, "adil yargılanma hakkı"nı düzenleyen 6. maddesi şu şekildedir:

"Adil Yargılanma Hakkı"⁴⁰

1. Herkes, gerek medenî hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizâlar, gerek cezaî alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının **makul bir süre içinde**, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini isteme hakkına sahiptir.

Hüküm açık oturumda verilir; ancak, demokratik bir toplumda genel ahlâk, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veya davanın açık oturumda görülmesinin adâletin selâmetine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir.

2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya dek masum sayılır.

3. Her sanık şu haklara sahiptir:

a. Kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek,

yasamızda da sadece mahkeme veya hâkim tarafından yapılan faaliyetler yargılama faaliyeti olarak adlandırılmaktadır (Any. m. 138 vd.). Bu konuda bkz. Centel, Nur / Zafer, Hamide, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul 2005, s. 4. "«Muhakeme hukuku»nu «yargılama hukuku» diye Türkçeleştirmek doğru değildir. Çünkü «yargılama», «kaza»nın Türkçesidir ve «kaza»; muhakemeyi oluşturan üç görevden, en önemlisi de olsa, yalnız biridir." Bu konuda abi.Bkz. Kunter / Yenisey / Nuhoğlu (2006) age..

³⁹ Aynı görüşte olan Çelik için bkz. Çelik (2006) a. g. e., s. 22.

⁴⁰ Madde başlığı, Sözleşmeye «11. Protoköl» ile eklenmiştir.

b. Savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olmak;

c. Kendi kendini savunmak veya kendi seçeceği bir avukatın yardımından yararlanmak ve eğer avukat tutmak için malî olanaklardan yoksunsa ve adâletin selâmeti gerektiriyorsa, mahkemece görevlendirilecek bir avukatın para ödemeksizin yardımından yararlanabilmek,

d. İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında çağırılmasının ve dinlenmesinin sağlanmasını istemek,

e. Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından para ödemeksizin yararlanmak.”

6. madde; bireyin, medenî hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesi veya suçlanması durumunda adil ve açık yargılanma hakkını teminat altına almaktadır.⁴¹

Adil yargılanma hakkı, medenî hak ve yükümlülüklerle ilgili uyumsuzluklar ile ceza davalarına ilişkin yargılamalarla sınırlı tutulmuştur. Ancak, 6. madde hükmünde ne *medenî hak ve yükümlülük* kavramı, ne de ceza davasına ilişkin *itham* kavramı tanımlanmıştır. Bu nedenle hangi hak ve yükümlülüklerin kapsama dâhil olduğu, hangi yaptırımların ceza niteliği (ya da cezaî nitelik) taşıdığı, önemli bir *iç-tihat konusu* olmuştur.⁴² Dolayısıyla, Sözleşmenin 6. maddesinde ifade edilen adil yargılanma hakkı, kısmen sınırlı tutulmuş gibi gözükse de, Komisyon ve Mahkeme'nin benimsediği “*otonom kavramlar*” doktrini uyarınca; maddenin içeriğinden ayrı olarak, kavramın zorunlu sonuçları sıfatıyla madde hükmüne zımnen dâhil unsurlar, Mahkemece saptanmıştır.⁴³ Diğer bir deyişle; adil yargılanma hakkını içeren hükümler, *numerus clausus*⁴⁴ değildir; Mahkemece, adil yargılanma hakkının kapsamına ilişkin olarak Sözleşme'ye, *yorum yoluyla* sonradan eklemelerde bulunulmuştur.

⁴¹ Çelik (2006) *a. g. e.*, s. 24'teki dn. 73'ten dolayı atıfla.

⁴² Soydan, Billur Yatlı, “İnsan Hakları Açısından Vergi Yükümlüsünün Adil Yargılanma Hakkı”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S.143, Ağustos 2000, s. 154.

⁴³ Çelik (2006) *a. g. e.*, s. 24'teki dn. 74'ten dolayı atıfla.

⁴⁴ Tahdidi; sınırlı (sayıda).

II. ADİL YARGILANMA HAKKININ UNSURLARI

Sözleşme'nin 6. maddesindeki adil yargılanmaya ilişkin hak ve ilkelere bir kısmı açıkça maddede belirtilmiş, bir kısmı ise, AİHM tarafından *genişletici yorum* yöntemi ile madde metnine dâhil zımnî unsurlar olarak belirlenmiş ve bu belirlenen ilkeler, artık AİHM içtihadı haline gelmiştir.⁴⁵

AİHS'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının temel unsurlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Mahkeme Önünde Hak Arama (Dava hakkı)
- Yasayla Kurulmuş Yetkili, Bağımsız ve Tarafsız Mahkeme Önünde Yargılanma Hakkı
- Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı (Adil Duruşma Hakkı)
- Makul Süre İçerisinde (Gereksiz Gecikme Olmaksızın) Yargılanma Hakkı
- Alenî Yargılanma Hakkı (Davaların Alenî Surette Görülmesi ve Kamuya Açık Yargılama Hakkı)
- Masumiyet Karinesi (Suçsuzluk Karinesi)
- Sanığın, Suçlamadan Haberdar Olması (Sanığın, İsnadın Niteliğini ve Nedenini Geciktirilmeksizin Anladığı Dilde Öğrenme Hakkı)
- Sanığın, Savunmasını Hazırlaması İçin Yeterli Zaman ve İmkâna Sahip Olması
- Sanığın, Bizzat veya Müdafî Aracılığıyla Kendini Savunma Hakkı (Avukat Tutma ya da Avukat Yardımından Faydalanma Hakkı)
- Tanıkların Dinlenmesinde Eşitliğin Sağlanması (Tanık Dinleme ve Sorgulama Hakkı)
- Sanığın, Tercümandan Ücretsiz Yararlanma Hakkı

⁴⁵ Aliefendioğlu (1993) *a. g. e.*, s. 359.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. MAKUL SÜRE İÇERİSİNDE YARGILANMA HAKKI

“Adâletin gecikmesi adâletsizliktir.”

W. S. Landor

A. Kavram

AİHS'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının en önemli unsurlarından bir tanesi de *“yargılamanın makul süre içerisinde bitirilmesi”* ilkesidir. Bir yargılamanın adil olabilmesi, her şeyden önce yargılamanın makul sürede bitirilmesini gerektirir.⁴⁶ Toplumun yargı organlarına olan güveninin korunabilmesi, hakkın gerçek sahibine bir an önce tesliminin sağlanması ve uyuşmazlığın taraflarının en kısa süre içerisinde tatmin edilebilmesi açısından yargılamanın makul süre içerisinde bitirilmesi ilkesi son derece önemlidir.⁴⁷

Tüm hak arayanlar için geçerli olan bu ilkenin amacı; uyuşmazlığın taraflarını yargılanma işlemlerinin sürüncemede kalmasına karşı korumak, uyuşmazlık konusu hakka bir an önce ulaşabilmelerini sağlamak ve tarafların, davanın nasıl sonuçlanacağı konusunda endişe ile yaşamalarını önlemektir.⁴⁸

Anayasa'nın 141. maddesinde *“Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının görevidir”* denilmek suretiyle davaların makul bir süre içerisinde bitirilmesi gerekliliği açıkça düzenlenmiştir. Aynı şekilde, HUMK'nın 77. maddesinde hâkim; *“tahkikat ve muhakemenin mümkün olduğu derecede sürat ve intizam dairesinde yürütülmesine dikkatle yükümlü”* kılınmıştır.⁴⁹

Makul sürede, geciktirilmeden yargılanma hakkı, insanlık tarihinin her döneminde önemini korumuştur. Bu temel hak; insanlık tarihinin ilk yazılı anayasası olarak bilinen 19 Haziran 1215 tarihli *Magna Carta Libertatum*'da, *“Kimseye hakkı ve adâleti satmayacağız, menetme-*

⁴⁶ Çelik (2006) a. g. e., s. 111'deki dn. 375'ten dolayı atıfla.

⁴⁷ Demircioğlu, Yaşar, *Medeni Usûl Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 2001, s. 387.

⁴⁸ Çelik (2006) a. g. e., s. 42.

⁴⁹ Çelik (2006) a. g. e., s. 111.

yeceğiz ve geciktirmeyeceğiz"⁵⁰ sözleriyle ifadesini bulmuştur. Davaların makul süre içerisinde bitirilememesi, tarafların yargıya olan güvenini sarsmakta ve özellikle de davanın gecikmesinde yararı olana *cesaret* vermektedir. Devletin, yargıya olan güveni sağlamak ve bu güveni devam ettirmekteki ödevini gecikmeksizin yerine getirmesi gerekir. Makul süre içerisinde bitirilemeyen davanın sonunda hakkını elde eden taraf, bu gecikme sebebiyle ya hakkını tam olarak elde edemeyecek ya da bu gecikmeden dolayı zarar görecektir. Yargılama makul süre içerisinde bitirilemez ise bu, yargıdan kaçışa sebep olacak, buradaki boşluk ise zorla hak elde etme şeklinde yasal olmayan biçimde doldurulacaktır.⁵¹

Davaların yargılama makamları önünde zaman içinde uzayıp gitmesi, sürüncemede kalması, pek çok ülkede şikayetlere neden olmaktadır. Gecikmiş adalet, adaleti zedelediğine göre, adil yargılama taahhüdünde bulunmuş Sözleşme'ye taraf devletlerin bu duruma çare bulmaları kaçınılmaz bir zorunluluktur.⁵²

AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrası, Sözleşme'ye taraf devletleri, kendi hukuk sistemlerini ve mahkemelerinin işleyişlerini, bu fıkra gereklerinden her birini yerine getirecek şekilde düzenlemeler yapmaya mecbur tutmaktadır.⁵³ Adil yargılama güvencesini gerçek kılmak için Sözleşme'ye taraf devletler, gerekli önlemleri almak zorundadırlar.⁵⁴ Örneğin, yargılamanın makul süre içerisinde bitirilebilmesi için yeterli sayıda mahkeme kurulması yahut yargıç görevlendirilmesi bu zorunluluklar arasında gösterilmiştir.⁵⁵ Devletin, hakkı ihlâl edilen kimselelerin başvuracağı etkin bir kanun yolu sağlama yükümlülüğü vardır.⁵⁶

AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında yer alan *makul sürede yargılama ilkesi* hem medenî hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyumsuzlukların,

⁵⁰ Bkz. *Magna Charta Libertatum* m. 40.

⁵¹ Pekcanitez, Hakan, "Adil Yargılama Hakkı", *İzmir Barosu Dergisi*, 1997, s. 41.

⁵² Gölcüklü / Gözübüyük a. g. e., s. 257.

⁵³ Doğru, Osman, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlar Rehberi*, İstanbul 1999, s. 269.

⁵⁴ Bkz. Bunkate-Hollanda davası, 26.5.1993 A-248-b § 20-23; Barbara Jabardo-İspanya davası, 6.12.1988 A-146 s. 33 § 78.

⁵⁵ Gölcüklü / Gözübüyük a. g. e., s. 240 ile 257.

⁵⁶ Gözlügül, Said Vakkas, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Hukukumuzda Etkisi*, Ankara 1999, s. 133.

hem de bir suç isnadının karara bağlanması açısından bağlayıcıdır.⁵⁷

“Makul sürede yargılama ilkesi” medenî yargılama hukuku sisteminde; “usûl ekonomisi ilkesi”⁵⁸ kapsamında yer almaktadır. Hukukumuzda, usûl ekonomisi ilkesinin kanunî dayanağı mevcuttur (HUMK m. 77; AY m. 141) ve bu ilke anayasal sosyal hukuk devletinin (AY m. 2; m. 10/II; m. 31/I) bir sonucudur. Davaların, sonuçta elde edilecek hükmün yararını ortadan kaldıracak kadar uzaması sosyal hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmaz. Hâkim, usûl hükümlerini yorumlarken ve adâletli karar verilmesinin sağlanmasında bu ilkeyi her zaman göz önünde bulundurmalıdır. Söz konusu ilke, adalet dağıtımının çabuk ve ucuz olmasına hizmet ettiği için sadece mahkemeler değil, taraflar bakımından ve dolayısıyla da toplum açısından önem taşıyan bir ilkedir. Devlet eğer, “adaletli devlet” olduğu iddiasında ise, halkına sunduğu yargılama hizmetiyle hak dağıtırken kişilerin en az gecikme ve en az giderle ve en az zahmetle hakkına kavuşmasını sağlamak yükümlülüğündedir.⁵⁹

Diğer yandan, her dava konusu ve her olay için geçerli, her ihtimâli kapsayan standart bir “makul süre” tespiti oldukça zordur. Her somut olayda ayrı ayrı değerlendirilmesi ve makul sürenin aşıp aşılmadığının tespiti mümkündür.⁶⁰ Nitekim, Strasbourg organları bu konuda pragmatik davranmakta “makul süre”yi takdirde, her somut olayın ayrıntılı özelliklerini göz önünde tutup değerlendirerek sonuca varmaktadır.⁶¹

Makul süre, davaların çabuk sonuçlandırılmasını, özellikle *her ne pahasına olursa olsun* çabuk bitirilmesini amaçlayan bir ilke değildir.⁶² Eğer böyle olsaydı, yargılama sonunda verilen kararın doğru bir karar olmasından *ferâgat edilmiş* olurdu. Bu nedenle yargılamanın çabuk de-

⁵⁷ İnceoğlu (2002) *a. g. e.*, s. 356.

⁵⁸ Usûl ekonomisi (dava ekonomisi, çabukluk, basitlik ve ucuzluk) ilkesi; davaların maddi gerçekliğe uygun olarak çabuk, ucuz, basit, her türlü bürokratik engelden uzak ve adil (tarafları tatmin eden) bir yargılama sonunda çözümlenmesi kuralıdır. [Çelik (2006) *a. g. e.*, s. 113'teki dn. 386'dan dolayı atıfla.]

⁵⁹ Çelik (2006) *a. g. e.*, s. 113'teki dn. 387'den dolayı atıfla.

⁶⁰ Pekantez (1997) *a. g. e.*, s. 41; Gölcüklü / Gözübüyük *a. g. e.*, s. 240 ile 257.

⁶¹ Bkz. Buncholz-Almanya davası, 6.5.1981 Seri-A-42 § 49; Dobertin-Fransa davası, 25.6.1993 A-256-d § 42; Erkner et Hofauer-Avusturya davası, 23.4.1987 A-117 § 66.

⁶² Pekantez (1997) *a. g. e.*, s. 43.

ğil, makul süre içinde bitirilmesi amaçlanmıştır. Zira makul süre, önceden belirlenebilen bir süre veya azamî bir süre değildir. Bu, her dava ya da iş için ayrı ayrı uygulanması gereken *akılcı* bir tutumun ifadesidir. Hukuk devleti ilkesi de, bir taraftan gerçek anlamda hukukî korunmayı, öteki taraftan hukukî güvenliğin sağlanması ve uyuşmazlık konusunun makul süre içinde sonuçlandırılmasını gerekli kılmaktadır. Kanunkoyucu bir taraftan gerçek ve adil yargılamayı, diğer taraftan da uyuşmazlığın makul süre içerisinde sonuçlanmasını telif eder şekilde düzenleme yapmalıdır.⁶³

Makul sürede yargılama yapılması, aynı zamanda delillerin hakkaniyete en uygun bir şekilde değerlendirilebilmesinin de garantisidir. Yargılamanın uzun sürmesi durumunda, tanıkların hafızaları zayıflayabilir, tanıklar bulunamayabilir, diğer deliller tahrip olabilir. Bu gibi olumsuz durumların önlenmesi için de makul sürede yargılamanın yapılması gerekmektedir.⁶⁴

1. Makul Sürenin Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçütler

Makul sürede yargılanmanın sağlanmasında, üç temel ölçütten hareket edilmektedir. Bunlar; dava konusunun niteliği, yargılama sırasında tarafların tutumu ve ulusal yargılama makamlarının (mahkemelerin) davranışlarının, makul sürede yargılamayı etkileyip etkilemediğidir.⁶⁵

a. Dava Konusunun Niteliği

Dava konusunun niteliği; gerek hukukî meselenin çözümündeki güçlük gerekse dava ile ilgili kanıtların toplanmasında karşılaşılan engel ve karmaşık durumlar yahut hastalık veya tutukluluk gibi ilgilinin özel hâline ilişkin hususlardır.⁶⁶

AİHM, işin niteliğini değerlendirirken davanın hızla sonuçlandı-

⁶³ Pekcanitez (1997) *a. g. e.*, s. 43.

⁶⁴ Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, çev.: Fadıl Ahmet Tamer / Erol Kaplan, 1. baskı, İstanbul 2000, s. 202.

⁶⁵ Çelik (2006) *a. g. e.*, s. 43.

⁶⁶ Pekcanitez (1997) *a. g. e.*, s. 42. Ayrıca bkz. Buchholz-Almanya davası, 6.5.1981 A-42 § 52; Tomasi-Fransa davası, 27.5.1992 A-241-a § 8.

rılmasının ilgililer yönünden önemini, işin karmaşıklık derecesini,⁶⁷ tanık ya da sanığın sayısal miktarını, delillerin toplanmasında karşılaşılan güçlüğü göz önünde tutmaktadır.⁶⁸ Basit bir tahliye davası ile büyük bir şirketin feshi davası aynı sürede bitirilemeyecektir.⁶⁹ Dolayısıyla, yargılamaya konu olan olayın çok karmaşık olması⁷⁰ ve bu karmaşıklık nedeniyle soruşturma dosyasının çok yönlü bulunması mâkul sürenin tayininde ilk nedendir.⁷¹

⁶⁷ Çelik (2006) a. g. e., s. 117'deki dn. 399'dan dolayı atfla: "Olayın olağanüstü karmaşıklığı ve gecikmeye neden olan diğer kaçınılmaz sebepler, yargılananın olağanüstü uzunluğunu haklı kılmaktadır. Bununla birlikte ilk derece mahkemelerinin davayı mazeretsiz er-telemeleri ve duruşmaları aşırı geciktirmeleri de mâkul sürenin asılmasına neden olmuştur. Bkz. Wemhoff-Almanya davası, 21.2.1975 Seri- A 18, § 62-63."

⁶⁸ Çelik (2006) a. g. e., s. 117'deki dn. 400'den dolayı atfla: "Sadı Mansur-Türkiye davasında, 1.11. 1984'de başlayıp, 30.4.1991'de sona eren ve 6 yıl 6 ay süren davanın mâkul sürede yargılama ilkesiyle bağdaşmadığı yolundaki itirazlara karşılık Türk Hükümeti; uyuşturucu trafiği ile ilgili olan bu davada, Türkiye ile Yunanistan arasında adli yardımlaşmaya ilişkin olan kuralların pek uygulanamadığı, Yunanistan'da devam etmekte olan davadaki bilirkişi raporunun geç intikâl ettiği, Yunan makamlarının dava belgelerinin elde edilmesinde ihmalkâr davranışlarının ileri sürmüştür. Buna karşılık şikâyetçi, Türk mahkemelerinde yeminli tercüman bulunmaması nedeniyle Yunanistan'dan intikâl eden belgelerin bir türlü zamanında çevrilemediğini ileri sürmektedir. İnsan Hakları Komisyonu, mâkul bir süre içerisinde nihai bir karar verilmesine elverecek şekilde hukuk sistemini örgütlemenin, sözleşmecî devletlere düştüğünü vurgulamaktadır. Bkz. Sadı Mansur-Türkiye, 28.2.1994, 16026/90, § 80-92; Pugliese-İtalya, 24.5.1991, Seri A 206-A, §19."

⁶⁹ Pekantez (1997) a. g. e., s. 42.

⁷⁰ Çelik (2006) a. g. e., s. 117'deki dn. 402'den dolayı atfla: "Nasup Mitap, Abdullah Müftüoğlu-Türkiye davasında Türk Hükümeti, mâkul sürede yargılama ilkesinin ihlâlî ile ilgili iddialara karşı, davanın karmaşıklığının yanı sıra, başvuruçuların mensup oldukları örgütün 99 cinayetten sorumlu olduğu, 600'ü aşkın duruşma yapıldığı, çok büyük sayıda (703 kişi) sanığın davada yargılandığını ileri sürerek, mâkul sürenin aşılmasında bu nedenlerin etken olduğunu ve uyuşmazlık konusunun niteliğinin kısa sürede yargılama yapmaya müsait olmadığını ileri sürmüştür. İnsan Hakları Komisyonu ise bu nedenleri kabul etmekle birlikte Hükümetin yargılama sırasında mâkul sürenin aşılmasında rolü bulunduğu ve sırf hükmün gerekçesinin yazılmasının 3 yıl sürmesinin ve iki üst derece mahkemesinde geçen altı yıllık uzun ve hareketsiz dönemin mâkul sürede yargılama ilkesiyle bağdaşmadığı sonucuna varmıştır. Bkz. Nasup Mitap ve Abdullah Müftüoğlu-Türkiye davası, 8.12.1994, 15530/89, 15531/89 § 70-75."

⁷¹ Donay, Süheyl, İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, Ankara 1994, s. 102.

b. Başvurucunun Tutumu

“Ex iniuria non oritur ius.”⁷²

AİHS organları önünde şikâyetçi durumundaki kişinin (bunlar davacı, davalı veya sanık olabilir) yargılamadaki davranış ve tutumu da makul sürenin aşılp aşılmadığının belirlenmesinde Divan tarafından dikkate alınmaktadır.⁷³ Hukuk davalarında her ne kadar işin takibi taraflara ait bir sorun ise de, Divan’a göre bu husus; mahkemenin davayı gerekli süratle yürütmesi yükümünü ortadan kaldırmaz.⁷⁴ Ni-

⁷² “Haksızlıktan hak doğmaz.”

⁷³ Çelik (2006) a. g. e., s. 118’deki dn. 404’ten dolayı atfla: *“Nabi Yağcı, Nihat Sargın-Türkiye Davasında, Türk Hükümeti; başvurucuların ve avukatlarının tavrının, duruşmaların ve dolayısıyla davanın ciddi şekilde uzamasına yol açtığını savunmuştur. Hükümet, başvurucuların her bir duruşmada çok sayıda avukat tarafından temsil edildiklerini belirtmektedir. Sadece duruşmalarda hazır bulunan avukatların isimlerinin kaydedilmesi bile epeyce zaman almıştır. Başvurucuların avukatları, duruşmalara giriş sırasında alınan güvenlik önlemlerine itiraz etme bahanesiyle birçok kez duruşmaları terk etmişler ki; bu durum, duruşmaların kesintiye uğramasına ve ertelenmesine yol açmıştır. Dava dosyasının 40 cilt tuttuğu ve başvurucuların avukatlarının istemiyle dava dosyasındaki tüm belgesel delillerin okunmasının 18. duruşmadan 48. duruşmaya kadar (21.4.1989- 10.7.1991 tarihleri arasında) devam ettiği ve uzun zaman aldığı düşünülecek olursa, başvurucuların kendi tavırları bu davanın uzamasına yol açmıştır. Bkz. Nabi Yağcı, Nihat Sargın-Türkiye, 30.10.1993, 16419/90, 16426/90. Lechnerr-Hess-Avusturya Davasında, ayıp nedeniyle taşınmaz satış sözleşmesinin iptali, semenin istirdadı ve mülkiyetin iadesi istemiyle açılan davada Viyana Bölgesel Mahkemesinde yargılamanın 7 yıl 3 ay 19 gün sürmesi ile ilgili olarak açılan davada Hükümet, başvurucuların hızlı karar verilmesini önlemek ve davayı karmaşıktırmak için bir dizi girişimde bulduklarını ileri sürmüştür. Buna göre başvurucular öncelikle davalarını ıslâh etmişler, davaya bakmakta olan hâkimi reddetmişler, avukatlarını sürekli azletmişler, satıcılar aleyhine sahtecilik iddiası ile ceza davası açılmasına sebep olmuşlardır. Buna karşılık, Komisyon’a göre; ‘Başvurucular, iç hukukun onlara tanıdığı yasal yolları tam olarak kullanmaları nedeniyle kınanamaz. Onların bu davranışı objektif bir olgudur ve davalı devlete atfedilemez. Mâkul sürenin aşılp aşılmadığının tespitinde, bu husus dikkate alınmamalıdır. Başvurucuların öncelikle hukuk davası ve ardından da ceza davası açtıkları bir vakiadır. Bu durumda Bölgesel Hukuk Mahkemesinin, hukuk davasını, başvurucuların açtığı ceza davasının sonucunun beklenmesine talik etmesi; anlaşılabilir bir şeydir. Bunun yanında, sık tekrarlanan yargıç değişikliği, yargıçlardan her birinin davayı yeni baştan öğrenme zorunluluğu nedeniyle, yargılama hızını yavaşlatmıştır. Fakat bu durum devleti, adâletin idaresinde uygun organizasyon yapmak zorunluluğundan kurtarmaz. Bu nedenle, ulusal yargılama makamlarının davranışlarının, davanın gecikmesine sebep olduğunu kabul etmek gerekir.”*

⁷⁴ Gölcüklü / Gözübüyük a. g. e., s. 259-260. Ayrıca Bkz. Buchholz-Almanya davası, 6.5.1981 A-42 § 50; Guincho-Portekiz davası, 10.7.1984, A-81 § 32; Baraona-Portekiz davası, 8.7.1987 A-122 § 48.

tekim HUMK'un 77. maddesinde hâkim, tahkikat ve muhakemenin mümkün olduğu derecede sürat ve intizam dairesinde yürütülmesine dikkatle yükümlü kılınmıştır. Anayasamıza göre de yargı organları davaları mümkün olan en kısa sürede karara bağlamakla görevlendirilmişlerdir (AY m. 141/IV).⁷⁵

Komisyon ve Divan şikâyetçinin davadaki tutum ve davranışını da özel olarak değerlendirmekte ve yerine göre makul sürenin aşıldığına ilişkin şikâyeti reddetmektedir.⁷⁶ İlgilinin, yargılamada sürati sağlamak için kendine düşeni yaptığını kanıtlaması gerekir.⁷⁷

Ceza davalarında şikâyetçinin kendisine açık kanunyollarını sonuna kadar kullanması (örneğin, susma hakkı gibi) ve bu yüzden yargılamanın uzaması hâlinde, makul sürenin aşılmasından şikâyetçiyi sorumlu tutmak mümkün değil ise de; Divan, benzeri durumlarda, sanığın kötü niyetli manevralarını da hesaba katmaktadır.⁷⁸ Bu nedenle sanığın gereksiz taleplerle soruşturmanın uzamasına bizzat sebebiyet vermesi durumunda makul süre ilkesinin zedelenmeyeceği görüşü egemendir. Sanık yargılamanın yürütülmesinde yetkili organlara yardım etmeyip aksine geciktirici davranışlarda bulunmuşsa sürenin uzaması 6. maddeye *aykırılık* oluşturmamaktadır. Örneğin, susma hakkının makul süre ilkesini zedelemeyeceğini kabul etmek gerekir. Bu hak elbette ki yargılamayı uzatacaktır. Susma hakkını kullanan sanık hakkındaki delillerin araştırılması ve tespiti zaman alacaktır. Bütün bu süre uzamaları olağan ve yasal nedenlere dayandığından yargılamanın makul süre içinde sonuçlandığını kabul etmek gerekir.⁷⁹

c. Ulusal Yargılama Makamlarının Tutumu

Yargılamanın, yetkili makamların hatalı davranışları nedeniyle uzamış olması da makul süre kavramı ile bağdaşmaz. Buna göre yargılama yetkisi olanların kusurlu davranışları yargılamayı uzatmış-

⁷⁵ Demircioğlu (2001) *a. g. e.*, s. 128.

⁷⁶ Ünal, Şeref, *AİHS ve AİHK ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükümlerinin Açıklanması ve Yorumu*, Ankara 1995, s. 168.

⁷⁷ Bkz. Monet-Fransa davası, 27.10.1993 A-273-a § 27-30; K.Preto-İtalya davası, 8.12.1983 A-71 § 33; Martins Moreira-Portekiz davası, 26.10.1988 A-143 § 46.

⁷⁸ Donay (1994) *a. g. e.*, s. 103.

⁷⁹ Donay (1994) *a. g. e.*, s. 102-103.

sa, makul süre aşılmış sayılır. Ancak, *yetkili makam* tabirinden mutlak hâkimleri ve bunların doğrudan sebep oldukları hataları anlamamak gerekir. Örneğin, mahkeme kalemlerinde bazı evrakların bulunmaması, resmî mercilere sorulan sorulara zamanında cevap verilmesi gibi durumlar da bu süreyi makul olmaktan çıkarır.⁸⁰ Divan, yetkili makamların tutumu nedeniyle gecikmeden dolayı devleti, ancak *ihmâl* veya *kusuru* nedeniyle sorumlu tutmaktadır.⁸¹

Bununla beraber yargılama makamlarının kendilerinden bekleneni yapmış olmalarına rağmen görev dışı başka nedenlerle (örneğin, yargıç açığı, siyasî ortam, ulusal hukuktaki boşluklar, iş yükünün ağırlığı... vb) makul sürenin aşılması hâlinde devlet, yine sorumlu tutulmaktadır.⁸²

Diğer taraftan, makul sürede yargılama ilkesinin ihlâl edilip edilmediğinin belirlenmesinde dava sonucunun önemi yoktur. Yani, iş süratle görülmüş olsaydı da sonucun değişmeyeceği, devlet lehine *mazeret* değildir.⁸³

Nitekim Zimmermann-Steiner-İsviçre davasında⁸⁴ İsviçre Hükümeti, İsviçre Federal Mahkemesi'nin ağır iş yükü altında bulunduğunu ileri sürerek bunu, istatistiksel bilgilerle de ortaya koymuş ve davaların, önemlerine göre sıraya konulup incelendiğini, bu nedenle söz konusu şikâyetçilerle ilgili olarak dosya üzerinde uzun süre işlem yapılamadığı savunmasında bulunmuştu. Ancak bu savunma AİHM tarafından kabul edilmemiş ve İsviçre Hükümeti, tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir.⁸⁵

Weisinger-Avusturya davasında⁸⁶ bir arazi tapulaştırma işleminin dokuz yıl sürmesinde Divan, olayın karmaşıklığını ve şikâyetçinin tutumunu değerlendirdikten sonra, gecikmenin belediye ve yerel arazi komisyonları arasında bürokratik işlemlerden kaynaklandığını tespit

⁸⁰ Donay (1994) *a. g. e.*, s. 101-102.

⁸¹ Bkz. Monet-Fransa davası, 27.10.1993- A-273-a, § 32-34; B-Avusturya davası, 28.3.1990 A-175 § 54.; H-Fransa davası, 24.10.1989 A-162-a § 55.

⁸² Gölcüklü / Gözübüyük *a. g. e.*, s. 259-260. Ayrıca Bkz. Martins Moreira-Portekiz davası, 26.10.1988 A-143 § 52.

⁸³ Çelik (2006) *a. g. e.*, s. 120'deki dn. 414'ten dolayı atıfla.

⁸⁴ Bkz. Zimmermann-Steiner-İsviçre davası, 13.7.1983 A-66 § 24.

⁸⁵ Çelik (2006) *a. g. e.*, s. 121.

⁸⁶ Ünal (1995) *a. g. e.*, s. 168.

ederek 6. maddenin ihlâl edildiği kararına varmıştır.⁸⁷

Adil yargılama kavramı, adli mekanizmanın yalnız işleyişini değil, bunun aynı zamanda organizasyonunu da kapsadığından,⁸⁸ hâkimlerin sayısının yetersiz olması, bazı hâkimlerin, iş dağılımı nedeniyle işlerinin çok fazla olması, sürenin uzatılması için haklı bir neden olarak kabul edilmemektedir.⁸⁹ Bu nedenle AİHS'ne taraf olan devletler yargı teşkilâtlarını, davaları makul sürede bitirecek şekilde örgütlemek ve düzenli olarak çalışmalarını sağlamak yükümlülüğü altındadır.⁹⁰ Devlet, yeterli sayıda hâkim ve mahkemeyi görev başında tutmak zorundadır.⁹¹

2. Makul Sürenin Başlangıcı ve Sonu

Medenî hak davalarında süre, ilke olarak, *davanın yetkili yargılama makamı önüne götürüldüğü tarihte* başlar.⁹² Nitekim AİHM, 1981 yılında vermiş olduğu Buchholz-Almanya davasıyla ilgili kararında, haksız yere işine son verilmesi iddiasıyla, başvuru ile işvereni arasındaki davada, Anayasa Mahkemesinin uyuşmazlığı çözme yetkisine sahip olmadığını gerekçe göstererek, bu mahkeme bakımından 6. maddenin uygulanabilir olmadığına karar vermiştir.⁹³ Daha sonra 1989 yılında vermiş olduğu Bock-Almanya davasıyla ilgili kararında ise, Anayasa Mahkemesi önündeki yargılamanın, makul sürenin hesabında göz önünde tutulması gerekip gerekmediği hususunun, bu mahkemenin vereceği kararın, yerel mahkeme önündeki davayı etkileyip etkilemediğine göre belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁴

Bununla birlikte, mahkemeye başvurmadan önce başka bir makama (örneğin, idarî bir makama) başvurarak karar alma gibi özel bir durum öngörülmüşse; süre, bu tarihten itibaren işlemeye başlayabilecektir.⁹⁵

⁸⁷ Çelik (2006) *a. g. e.*, s. 121.

⁸⁸ Bkz. Golder-İngiltere davası, 21.2.1975, Seri-A 18 § 33.

⁸⁹ Donay (1994) *a. g. e.*, s. 101.

⁹⁰ Ünal (1995) *a. g. e.*, s. 167.

⁹¹ Çelik (2006) *a. g. e.*, s. 121'deki dn. 420'den dolayı atıfla.

⁹² İnceoğlu (2002) *a. g. e.*, s. 363.

⁹³ Bkz. Buchholz-Almanya davası, 6.5.1981 A-42 paragraf 47-48.

⁹⁴ Bkz. Bock-Almanya davası, 29.3.1989 Seri-A 150, paragraf 48.

⁹⁵ Bkz. Golder-İngiltere davası, 21.2.1975 A-18 § 32.

Yargılamanın sona erme tarihi ise, *son yargı merciinin karar verdiği veya kanun yolunu kullanmak için öngörülen sürenin sona erdiği tarihtir*. Dolayısıyla, kural olarak, hükmün kesinleştiği veya kesin hükmün yazıldığı tarih yargılamanın sona erdiği tarih olacaktır. Bir mahkeme kararı ancak belli bir süre sonra kesinleşiyorsa; AİHM, bu tarihi dikkate almaktadır. Ayrıca, kararın icra edildiği tarih, yargılamanın sona erdiği tarih olabilmektedir.⁹⁶

Büker-Türkiye davasında da, Kayseri Erciyes Üniversitesi'nde iki yıllık sözleşme ile asistan olarak çalışmakta olan başvurucunun, üniversite tarafından sözleşmenin yenilenmemesine ilişkin kararına karşı açtığı davanın sona erme tarihi, Üniversitenin, Danıştay'ın nihaî kararına uygun olarak eski görevine iade edildiğini resmî olarak tebliğ ettiği tarih olarak kabul edilmiştir.⁹⁷

Ceza davalarında ise, makul süre çoğu zaman olayın yargıç önüne götürülmesinden çok önce, polis veya savcılık soruşturmasına başlandığı tarihte veya yetkili makam tarafından kişinin suç işlediğine dair iddianın resmî bildirimini ile işlemeye başlamaktadır. Bu durumda başlangıç tarihi, gözaltına alınma tarihi, tutuklanma günü, ilk soruşturmanın açıldığı gün, suç isnadı ile hazırlık soruşturmasının başladığı tarih olabilmektedir.⁹⁸

Ceza yargılamasının sona erdiği tarih, suç isnadının veya verilen cezanın kesinleştiği tarihtir.⁹⁹ Bu tarih son kanun yolunun sonuçlanma veya yazılı kesin hükmün tebliğ edilme tarihine bakılarak belirlenmektedir. Sanık beraat ettiğinde ve savcılık temyiz etmediğinde, makul süre güvencesi temyiz süresinin sonuna kadar devam etmektedir.¹⁰⁰

⁹⁶ İnceoğlu (2002) *a. g. e.*, s. 363.

⁹⁷ Bkz. Büker-Türkiye davası, 24.10.2000, paragraf 34.

⁹⁸ İnceoğlu (2002) *a. g. e.*, s. 364; Gölcüklü / Gözübüyük *a. g. e.*, s. 258.

⁹⁹ Gölcüklü / Gözübüyük *a. g. e.*, s. 258.

¹⁰⁰ İnceoğlu (2002) *a. g. e.*, s. 364.

Sonuç

“Derin olan kuyu değil; kısa olan iptir.”
Çin Atasözü

Adil yargılanma hakkı, söz konusu ihtilafa konu olan her iki tarafı da yakından ilgilendirmektedir. *“Adil yargılama”*, devlet açısından bir görev ve yetki iken; *“adil yargılanma”*, kişiler açısından bir haktır. AİHS, adil yargılanma hakkı ile ilgili asgarî standartları belirlemiştir. Türkiye, bu Sözleşmeye ve eki olan protoköllere katılmakla bu standartları, kendi vatandaşlarına ve ülkesinde bulunan yabancılara tanıma yükümlülüğü altına girmiştir.¹⁰¹

Ne yazık ki, AİHM’ne Türkiye hakkında açılan davalardan birçoğu, *“adil yargılanma hakkı”* ve bu hakkın dâhilindeki *“makul süre”* ile ilgilidir ve açılan davaların çoğu da *“adil yargılanma hakkının ihlâl edildiği...”* şeklinde sonuçlanmaktadır. AİHM’nin verdiği kararlarda, yasal düzenlemelerdeki eksikliklerden ziyâde, kanunlarla tanınmış olan hakların etkin ve verimli şekilde taraflara kullanılmamasından dolayı ihlâl kararları verdiği görülmektedir. Diğer bir deyişle, ihlâl sebeplerinin yasal eksikliklerin ve farklılıkların yanında önemli ölçüde yargılama organlarının hatalarından da kaynaklandığı görülmektedir.¹⁰²

İncelenen kararların büyük çoğunluğunda ısrarla vurgulanan bir konu özellikle dikkati çekmektedir. Sözleşmenin ihlâl edildiğini tespit eden bu kararlarda *“Türk iç hukukunun yapılan haksızlığı telâfi edecek düzeyde olduğu, ancak bu hukuku işletecek mekanizmanın çalıştırılmadığı”* belirtilmektedir. Bu olumsuz durumun önlenmesi için idarî ve adli makamların inceleme ve soruşturmalarını özen göstererek ciddi ve eksiksiz olarak tamamlamaları zorunludur.¹⁰³

Türkiye’de, *“hukuk devleti”* anlayışının ve etkin bir yargılama faaliyetinin olmazsa olmaz koşulları olarak kabul edilen hususların eksik olması, hukuk devletine olan güveni sarsmaktadır. Hiç şüphe yok ki, yargılama hizmetinin iyi işlemediği kanaati, Türkiye’de en yaygın düşüncelerden biridir. Genel olarak toplum, yargıdan ve adâletin işle-

¹⁰¹ Erşen (2007) a. g. e., s. 138.

¹⁰² Erşen (2007) a. g. e., s. 138.

¹⁰³ Erşen (2007) a. g. e., s. 139.

yişinden hoşnut değildir. “Bu ülkede adalet yok...” ya da “yapanın yanına kâr kalıyor...” gibi düşünceler, çok yaygın biçimde dile getirilmektedir. Yargıya duyulan güvenin azalması, buna bağlı olarak yargıya saygının azalmasına da yol açmakta; yargının giderek bir *ayak bağı* gibi algılanmasına yol açmaktadır. Bunun, toplumsal yaşamda yol açtığı en büyük tehlikelerden birisi, kişilerin uyuşmazlıklarını yargıyla görmekten çok, başka yollara yönelmeleri tehlikesi ve tehdidini getiriyor olmasıdır. Özellikle, *hızlı ve adil yargılama* gerçekleşmeyince; yasa dışı gruplar, yol ve yöntemler ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁴

Adil yargılanma ilkeleri bakımından Türkiye’deki anayasal ve yasal durum, bugünkü hâlini sürdürmeye devam ettiği takdirde, Yargıya karşı sarsılmış olan güvenin, giderek daha da azalması; uluslararası yargı kuruluşlarına başvuruların artması ile birlikte, yargı sisteminin ve siyasal sistemin, daha fazla açmaza girmesi kaçınılmaz görülmektedir. Bu nedenle, uluslararası sözleşmelere atılan imzalara ve verilen taahhütlere sadık kalınması ve ciddi olarak *hukuk ve yargı reformu* çalışmalarına gecikmeksizin başlanması zorunludur.

Adil yargılanma hakkının hukukî metinlerde düzenlenmiş olması adaletin, adil olarak yürütülmesine yetmemektedir. Devletler, adil yargılanma hakkının uygulamada da korunabilmesi için gerekli tedbirleri almalıdırlar. Bu nedenle, adil yargılanma ile birlikte yargıç güvencesinin ve bağımsızlığının *tam* ve de *mutlak* olarak sağlanabilmesi için öncelikle;¹⁰⁵

- Etkin bir hukuk mekanizması ve yargı örgütlenmesini gerçekleştirelmesi, kişilerin yargı yerlerine ulaşma hakkını güvence altına alınması,¹⁰⁶
- Adil yargılamada etkin rol alabilmeleri açısından, yargı yerleri-

¹⁰⁴ TÜSİAD, «Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Adil Yargılanma İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu: Anayasa Hukuku, İdare Hukuku ve Ceza Hukuku Açısından» Başlıklı Raporu, İstanbul 2003, s. 11-12.

¹⁰⁵ Çine’nin, bu konudaki önerilerine genel itibarıyla katılmakla birlikte, ek bazı hususlar da işlenmiştir. Bkz. Çine, Özcan, “Bağımsız ve Yansız Yargılanma Hakkı”, *Türkiye’de İnsan Hakları (Derleme Kitabı)*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü - İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No:18, Birinci Baskı, Ankara 2000, s. 121-123.

¹⁰⁶ Başaran, Başar, *Adil Yargılanma Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 2007, s. 159-160.

nin bağımsızlıklarını sağlanması,¹⁰⁷

- Adil yargılanmaya ilişkin hükümlerin, olağanüstü hâller süreci de dâhil olmak üzere, cezaî, medenî, idarî ve diğer yargılama usûlleri uygulamalarında her zaman uygulanmasının temin edilmesi; adil yargılanma hakkının, *hiçbir koşulda sınırlandırılmayacak haklarla birlikte mütalaa edilmesi,*

- “*Geciken adâlet, adâlet değildir*” ilkesinden hareketle; yargılamanın süre, süreç ve kademelerinin (temyiz, istinaf... gibi)¹⁰⁸ makul düzeye indirilmesi ve indirgenmesi için gereken her türlü önlemin alınması, mahkemelerin iş hacminin (iş yükünün) mutlaka azaltılması hususunda gereken yasal düzenlemelerin yapılması,

- Yargılama işlevinin yerine getirilmesi sırasında, gerek hukuk mahkemelerinde, gerek ceza mahkemelerinde, gerekse idarî yargıda tüm önlemlerin (tutuklama işlemleri, soruşturma safhaları, hatta birliktelik ve tebligat gibi kurumların) son derece karmaşık ve süreci uzatan nitelikten ve prosedürlerden bir an önce arındırılarak *hantallık* oluşturan işbu yapının, ortadan kaldırılması,

- Teknik alt yapı sorunlarının (bina, araç, gereç yetersizlikleri...) giderilmesi,

gerekmektedir.

Son söz olarak, ülkemizin iç hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve diğer uluslararası sözleşmelerde yer alan hakların yasalarla kabul edilerek mevzuatta yer alması; söz konusu olan bu hakların yerleşmesi ve ülkemizdeki insan hakları standartlarının yükseltilmesi için *yeterli değildir*. Asıl önemli olan, yapılan bu düzenlemelerin *uygulanması ve hayata geçirilmesidir*. İnsan hakları ve özgürlükleri ile ilgili düzenlemeler hangi alanda yapılırsa yapılsın hiçbir zaman lüks değildir. Türkiye, uluslararası çağdaş toplum içerisinde yerini almak istiyorsa, yapılan yasal ve anayasal düzenlemeler harfiyen ve de fiilen uygulanmalıdır. Bu haklar ve özgürlükler uluslararası toplumun

¹⁰⁷ Başaran (2007) a. g. e., s. 159-160.

¹⁰⁸ Adil yargılanma hakkıyla ve pek tabii ki mâkul süre ile doğrudan bağlantılı olan yargı kademelenmesi (temyiz, istinaf... gibi), her dönemde eleştiriye açık bir yapılanmada olmuştur. Bu nedenle yargının yavaş işlemesi ve hantallığı, çoğu kez eleştirilmiştir. Bununla birlikte, bu eleştiriye bazen, yargıç ve savcılarının nicelik ve nitelikleri (yargıç ve savcı sayısının azlığı... gibi) de söz konusu yapılmıştır.

isteği veya baskısı için değil; halkımız, bu hak ve özgürlüklere lâyık olduğu için uygulanmalıdır. Unutulmamalıdır ki; insan olmanın en doğal sonucu, bu haklara *sahip olmayı* gerektirir.¹⁰⁹

Umudumuz, herkesin, hakkına razı olduğu; herkese ve de her şeye, hakkının verildiği bir dünya...

KAYNAKLAR

- Akad, Mehmet, *Genel Kamu Hukuku*, 2. baskı, İstanbul 1997.
- Akıllıoğlu, Tekin, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtüzüğü Başvuru Bilgileri*, Ankara 2002.
- Akıllıoğlu, Tekin, "İnsan Hakları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:17, Ankara 1995.
- Akıllıoğlu, Tekin, *İnsan Haklarının Korunması Alanında Uluslararası Temel Belgeler*, Ankara 1995.
- Akıllıoğlu, Tekin, "İnsan Hakları ve Yönetim Hukuku: Avrupa Yönetim Hukukunun Oluşmasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Rolü".
- Makalenin internet erişim adresi:
www.idare.gen.tr/akillioglu-insan.htm (10.01.2009).
- Akıllıoğlu, Tekin, "İnsan Haklarının Uygulanmasında İki Farklı Dil: Biz ve Onlar", *Türkiye'de İnsan Hakları (Derleme Kitap)*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü - İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No:18, Birinci Baskı, Ankara 2000.
- Aliefendioğlu, Yılmaz, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açısından Adil Yargılanma Hakkı", *Anayasa Yargısı 10*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 1993.
- Aybay, Rona, *Yabancılar Hukuku*, İkinci Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

¹⁰⁹ Çörez, Özgür, *Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Askerî Yargı (Ceza) Sistemi (Yüksek Lisans Tezi)*, İzmir 2007, s. 132.

- Başaran, Başar, *Adil Yargılanma Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 2007.
- Batum, Süheyl, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye*, İstanbul 1996.
- Bıçak, Vahit, *Yeni Yapısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi*.
- Centel, Nur / Zafer, Hamide, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul 2005.
- Çavuşoğlu, Naz, "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukuku'nda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Özel Dizi No.1*, Ankara 1994.
- Çeçen, Anıl, *İnsan Hakları Rehberi*, Ankara 1999.
- Çelik, Adem, *1982 Anayasası'nda Adil Yargılanma Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 2006.
- Çine, Özcan, "Bağımsız ve Yansız Yargılanma Hakkı", *Türkiye'de İnsan Hakları (Derleme Kitap)*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü - İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No:18, Birinci Baskı, Ankara 2000.
- Çörez, Özgür, *Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Askerî Yargı (Ceza Sistemi) (Yüksek Lisans Tezi)*, İzmir 2007.
- Demircioğlu, Yaşar, *Medeni Usûl Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 2001.
- Doğru, Osman, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlar Rehberi*, İstanbul 1999.
- Donay, Süheyl, *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, Ankara 1994.
- Dönmezer, Sulhi, *Ceza Muhakemesi Kanunu 1999 Tasarısının Temel İlkeleri*, CMUK Sempozyumu, İstanbul 1999.
- Dönmezer, Sulhi, *İzmir Barosu Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*, Ekim 2000.
- Eroğlu, Cem, "(...) ilgili makalesi", *Çağdaş Hukuk Dergisi*, Aralık 1997.
- Erşen, Serkan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)*, Kırıkkale 2007.
- Gölcüklü, Feyyaz / Gözübüyük, A.Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, Ankara 1996 / 2002 / 2003.

- Gözlügöl, Said Vakkas, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Hukukumuzun Etkisi*, Ankara 1999.
- İnceoğlu, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, İstanbul 2002.
- Kapani, Münci, *Kamu Hürriyetleri*, 6.Bası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1981 / 1993.
- Karakehya, Hakan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma (Doktora Tezi)*, Eskişehir 2007.
- Kaşıkar, M.Serhat, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı*, Konya 2008.
- Kaşıkar, M.Serhat, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Delil Elde Etme Yasakları*, Konya 2008.
- Kunter, Nurullah / Yenisey, Feridun / Nuhoğlu, Ayşe, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 14.bası, İstanbul 2006.
- Mole, Nuala / Harby, Catharina, *Adil Yargılanma Hakkı - Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz*, Birinci Baskı, Avrupa Konseyi - İnsan Hakları Kitapçıkları, No.3, Almanya 2001. Eserin internet erişim adresi: www.i-hop.org.tr/dosya/coe/adil_yargılanma.pdf (10.01.2009).
- Pekcanitez, Hakan, "Adil Yargılanma Hakkı", *İzmir Barosu Dergisi*, 1997.
- Soydan, Billur Yatlı, "İnsan Hakları Açısından Vergi Yükümlüsünün Adil Yargılanma Hakkı", *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 143, Ağustos 2000.
- Toklu, Erdinç, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)*, Kocaeli 2001.
- Tunç, Hasan, "Milletlerarası Sözleşmelerin Türk İç Hukukuna Etkisi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye İle İlgili Örnek Karar İncelemesi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Yıl 2000, C. 17.
- Türmen, Rıza, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin İç Hukukumuzun Etkileri*, Anayasa Mahkemesi'nin 38. Kuruluş Yıldönümü Dolayısıyla Düzenlenen Panel.
- TÜSİAD, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Adil Yargılanma İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu: Anayasa Hukuku, İdare Hukuku ve Ceza Hukuku Açısından" Başlıklı Raporu , İstanbul 2003. Ra-

porun internet erişim adresi: [http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/LHome/30AE18FEF31A895DC225733E0041961D/\\$FILE/yargi.pdf](http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/LHome/30AE18FEF31A895DC225733E0041961D/$FILE/yargi.pdf) (10.01.2009).

Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, Çev.: Fadıl Ahmet Tamer / Erol Kaplan, 1.baskı, İstanbul 2000.

Ünal, Şeref, *AIHS ve AIHK ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükmülerinin Açıklanması ve Yorumu*, Ankara 1995.

Versan, Rauf, *Adil Yargılama Üzerine*, İstanbul Barosu Dergisi, Yıl:1990/1-2-3, İstanbul 1990.

Zabunoğlu, Yahya, *Adil Yargılanma Hakkı ve İdarî Yargı*, İzmir Barosu Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Ekim 2000.

AIHM - Karar Arama (Ulusal ve Uluslararası Kaynaklar)

- <http://www.echr.coe.int/echr/>
- <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>
- <http://ihami.anadolu.edu.tr/ana.asp>
- <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp>
- <http://www.yargitay.gov.tr/aihm/select.php>